

کیشی بازنه‌کانی هه‌لبژاردن له عێراق

07-09-2020

نووسه‌ره‌کان

ناوه‌ندی لیکۆلینه‌وه‌ی رووداو

کورتە : هه‌لبژاردنه‌ پێشوه‌خته‌ چاوه‌پوانکراوه‌که‌ی عێراق که‌ وایاره‌ له‌ نیوه‌پاستی سالی داها‌توودا بکریت، چه‌نده‌ی بو‌ چاره‌سه‌رکردنی گرفته‌کانی عێراق بی‌ت، ئه‌وه‌نده‌ش مه‌ترسی هه‌ینانه‌ ئارای گرفته‌ی گه‌وره‌گه‌روه‌ی سیاسی و ئیداری لیده‌کریت. به‌شیک‌ی ئه‌مه‌ش په‌یوه‌ندی به‌ یاسای نوی هه‌لبژاردنه‌وه‌ هه‌یه‌ که‌ پێشبینی ده‌کریت تاراده‌یه‌کی زۆر نوی بی‌ت و له‌گه‌ل پرۆسه‌ی سیاسی باودا له‌ عێراق نا‌کوک بی‌ت و ئه‌سته‌م بی‌ت که‌ بتوانی‌ت خالی په‌کلاکه‌ره‌وه‌ی گرفته‌کان بی‌ت.

د.هەلمەت غەریب-

راویژکار لە ناوەندی لیکۆلینەوهی رووداوا

دەستپێک

هەلبژاردنە پێشوخەتە چاوەڕوانکراوەکەى عێراق کە وابریارە لە نێو پراستی سالی داهاوویدا بکریت، چەندەى بۆ چارەسەرکردنى گرفتەکانى عێراق بێت، ئەوەندەش مەترسبى هێنانە ئارای گرتى گەورەگەرەوى سیاسى و ئىدارى لىدەکرێت. بەشیکى ئەمەش پەيوەندى بە ياسای نوێى هەلبژاردنەوه هەيه کە پێشبینى دەکریت تارادەيهکى زۆر نوێ بێت و لەگەڵ پڕۆسەى سیاسى باودا لە عێراق ناکۆک بێت و ئەستەم بێت کە بتوانیت خالى يەکلاکەرەوى گرفتەکان بێت. ئەو مەملەتێى سیاسى توندەى لەسەر ياساکە هەيه لەسەر ئەرزى واقەيش هەمان مەملەتێى دەهێنیتە کابەوه. ئەمە سەرەپای ئەوهى ئەستەمە بتوانیت پڕۆسەى سیاسى بخاتە سەر راستەپێیهک کە هېچ نەبێت لانیكەمى داخوایبەکانى شەقام بێنیتە دى. لەوانەيه دەرفەت نەبێت ئەواوى مەترسبەکان لىدرا بخەينەپوو بەلام، ئەوهى مەبەستە شیکردنەوهى ئەگەرەکانى دابەشکردنى بازەکانى هەلبژاردن و سبستەمى هەلبژاردنەکانە کە دەرتەنجامى جياواز بەدەستەوه دەدات. ئەو پېشنيارانە کە مەترسبى بۆ سەر ديموگرافىای سياسى لە عێراق بەگشتى و ناوچە کوردستانىيەکانى دەرەوهى ئىدارەى هەريم و هەندى ناوچەى ترى دەشتى نەينهوا کە پێکھاتە ئايىنى و ئننىە بچوکەکانى لى نيشتەجین.

بژاردەکان و مەترسبەکان

ياسای هەلبژاردنەکانى 2019 کە لە مانگى 12 ی سالی رابردوویدا پەسەند کرا بەنيوه و ناچلى بەجیھێراوه بۆ تەوافق و ليکتیگەيشتنى نيوان هێزە سياسىيەکان دەرپارەى دابەشکردنى بازەکانى هەلبژاردن لە سەرانسەرى عێراق. ئىستا لە لىزنەى ياسای پەرلەمان زياتر لە پېشنيارىک کراوه بۆ دابەشکردنى بازەى هەلبژاردنەکان بۆ هەريەکێک لە بازەکان. ئەوانەش مەترسبى خۆى هەيه بەلام ئەوه لىرە باسى دەکەين مەترسبەکانى بۆ سەر کورد وکەمينەکانى دیکەيه لە عێراقدا کە بەمجۆرەن:

1-بژاردەى يەکەم: بریتیه لە دابەشکردنى کورسببەکان لەسەر بنەماى هەر (100000) کەسبک بۆ کورسببەک. ئەم پېشنيارە ناتوانیت دادپەرورەى لە هەلبژاردنەکاندا بەدبھيئيت. لە حالەتیکدا کە ئەگەر ناوچەيهک يان قەزايەک کەمتربوو لەو ژمارەيه، بە ناچارى دەبیت لەگەڵ ناوچەيهکى نزيک لەخۆى يان قەزايەکى دیکەى هاوسنوورى يەکبخریت، ئەمەيش دەبیتە هۆى فەوتانى دەنگیکى زۆرى پێکھاتەى کورد لە ناوچە کيشە لەسەرەکان. بۆ نموونە قەزايەکى وەک دووز خورماتوو ژمارەى دانیشتوانەکەى ناکاتە ئەو ژمارەيه، لەبەرئەوهش دەخریتە پال قەزايەکى هاوسنوورى کە عەرەب نشينە و دەنگى پێکھاتەى کوردیش بۆ کاندیدى عەرەبى دەروات. ئەمە سەرەپای ئەوهى زۆربەى هەرەزۆرى ناوچە کوردنشينەکانى دەرەوهى ئىدارەى هەريم ئاوارەن و بەهۆى روداوهکانى ئۆکتۆبەرى 2017 وە تا ئىستا بلأوهيان کردوو و نەچونەتەوه ناوچەکانى خۆيان و بە رەسمى وەکوو ئاوارەيش ديارينەکراون. سەرپارى ئەوهى بارودۆخى ئەو ناوچانە لەرپوى کارگيرى و ئەمەيهوه بۆ ئەنجامدانى هەلبژاردن لەبار نيه. ئەمە بۆ پێکھاتەيهکى وەک کورسببەکان لەسنورى دەشتى نەينهواش راستە. بۆيه ئەستەمە ئەم پېشنيارە بتوانیت عەدالت بەدبھيئيت و نوپنەرپايەتیهکى راستەقینە بەدبھيئيت.

2-بژاردەى دووهم يەک بازەببى لەسەر ئاستى پاريزگاگان: ئەمەش هاوشبۆهى خولەکانى رابردوو گرتى خۆى هەيه و ناتوانیت نوپنەرپايەتى ناوچە دوورەستەکان مسۆگەر بکات بەلکو، کاندیدى شارە گەرەکان سەردەخات و لەوانەيه هېچ ناوچەيهک جگە لەسەنتەرى شارەکان نوپنەريان نەگاتە پەرلەمان، بەتايبەت پاش کەمکردنەوهى ژمارى ئەندامانى پەرلەمان. بەنيسبەت هەريمى کوردستانەوه لەوانەيه ئەوەندە گرتبکى گەرە نەبیت بەلام، بۆ ناوچەکانى دەرەوهى ئىدارەى هەريمى گرتى راستەقینەن. بۆنموونە لە پاريزگايەکى وەک نەينهوا ئەستەمە خەلکى مەخمور لە چوارچبۆهى يەک بازەبيدا لە پاريزگای نەينهوا بە ئاسانى نوپنەريان بۆ پەرلەمان دەرپچیت.

3-بژاردەى سببم بریتیه لە فرەبازنەبى لەسەر ئاستى پاريزگاگان: ئەم پېشنيارە تارادەيهکى باش ديموکراتيائەترە لە پېشنيارەکانى دیکە. چونکە قەزا و ناحیەکان و ناوچە جۇراوجۇرەکان دەزانن دەنگ بەک دەدن. بەلام لىرەدا دووبارە گرتى ژمارى دانیشتوانى قەزاگان سەرھەلداوەتە کە رېگريپهکى گەرەيه لەبەدبھيئانى عەدالتى هەلبژاردن. ئەم گرتە تەنها بۆ ناوچە کوردستانىيەکانى دەرەوهى ئىدارەى هەريم مەترسبى نيه بەلکو بۆ سەرانسەرى عێراق و ناوچە سوننەنشينەکانيش هەمان شتە.

4- بۇزاردەي چوارەم بریتیه لیهك بازنهی لیسەر ئاستی ولات: هەرچەندە ئەم پیشنیار و بۇزاردەیه دووره لیهوی پەسند بکریت، چونکه زۆربەي هەرە زۆری کوتله پەرلەمانیهکان دزی دەرەکهون لەبەر ئەوهی، پارتە گەورهکان ناچار دەکات لە هەموو شوینیکی ولات کاندیدی خویان هەبیّت. هەرچەندە عیراق لەسەرەتاوه یەك بازنهی هەلبۇزاردن بوو، واتە ئەم دۆخەي ئیستا تارادەیهك بەرهەمی یەك بازنهی هەلبۇزاردنەکان بوو. ئەم بۇزاردەیه بۆ کورد باشتەرە چونکه کەمترین دەنگی پیکهاتەکان بەفیرو ئهچیت بەلام تارادەیهکی زۆر دووره لە واقعی ئیستای عیراق.

دەرئەنجام

پیش ئەوهی یاسای هەلبۇزاردنەکان پەسند بکریت و یەکیک لەو بۇزاردانە بکریته سیستمی هەلبۇزاردن و پاشکۆکهی پەسند بکریت، پێویسته سەرکردایهتی سیاسی کوردستان دوو شت بکات :

یەکه میان هەموو هەولێکی خۆی بخاتە کار که پیش سەری سأل باری ناناسایی ناوچه کیشە لەسەرەکان یەکلایی بکاتەوه و کۆتایی بەو بارە سەربازییه بهینریت، تاوهکو دەرەتی هەلبۇزاردنێکی بیگەرد برەخسیندریت. پێویسته پارتی و یەکیتی گرفتنی پاریزگای کەرکوک لەنیوان خویاندا و لەگەل بەغدا یەکلایی بکەنەوه ئینجا بچنە هەلبۇزاردنەوه .

دووهمیان هەولبەدن بۆ ئەوهی که لە ئیستادا دەسکاری بازنهی هەلبۇزاردنەکان نەکریت، چونکه دەبیته هۆی بەفیروداننی دەنگی زۆری کورد لە کەرکوک و نەینهوا و ناوچهکانی دیکهی دەرەوهی ئیدارەي هەریم.